

Till sist en personlig reflektion apropå min kritik av att så mycket av skoldebatten inför valet handlade om friskolornas vinster. Jag säger som Alf Henrikson så vackert skrev:

Det är som det är
tills det blir som det blir.
Faran är att det blir som det var.

Referenser:

- Barros, Robert J. & Jong-Wha Lee, 2015. "Education matters: Global Schooling Gains from the 19th to the 21st Century". Oxford: Oxford University Press.
- Edmark, Karin & Persson, Lovisa, 2022. "Resultat och betygsättning i gymnasiefriskolor", SNS Analys 88. Stockholm: SNS Förlag.
- Goldins, Claudia & Lawrence F. Katz, 2009. *The Race between Education and Technology*. Cambridge, MA: The Belknap Press.
- "Statens insatser för likvärdig betygsättning – skillnaden mellan betyg och resultat på nationella prov", 2022. En granskningsrapport från Riksrevisionen, RiR 2022:22. Stockholm: Riksrevisionen.
- Tyrefors, Björn Hinnerich & Jonas Vlachos, 2017. "The Impact of Upper-Secondary Voucher School Attendance on Student Achievement, Swedish Evidence using External and Internal Evaluations", *Labour Economics* 47, s. 1-14. doi.org/10.1016/j.labeco2017.03.009.

Abrahamsson, Christian & Elensky, Torbjörn (red.), 2022. *Radikalism och avantgarde. Sverige 1947–1967*. Stockholm: Timbro.

Anmälan av Carl-Göran Heidegren

Sverige 1947–1967. Lugnet före stormen? Den tid då Sverige skördade frukterna av att ha stått utanför andra världskriget? Åren då 1968 och vad som sedan följde förbereddes? I det senare fallet betonas snarare en kontinuitet än en radikal brytpunkt. Kanske måste rentav Kjell Östbergs boktitel *1968 – när allting var i rörelse* förskjutas till den föregående tjugoårsperioden. Möjligen var det

Carl-Göran Heidegren är professor emeritus vid Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
E-post: carl-goran.heidegren@soc.lu.se

snarare då som allting befann sig i rörelse. Detta torde också vara tanken bakom en nyutkommen antologi med titeln *Radikalism och avantgarde. Sverige 1947–1967* (Timbro, 2022). I baksidestexten understryks detta perspektiv: ”Allt som tagits för givet utmanades. Radikalism fick ett egenvärde. Avantgardet blev mainstream”.

Redaktörer för antologin är Christian Abrahamsson, fil. dr. i kulturgeografi och kulturskribent, och Torbjörn Elensky, författare och skribent. Boken rymmer 24 bidrag av 25 författare. Av dessa är 17 män och 8 kvinnor. Vidare är 8 av författarna födda 1951 eller tidigare, och kan därför sägas ha personliga minnesbilder från åren i fråga som tonåringar och unga vuxna. Något fler, närmare bestämt 11 bidragsgivare, däribland en av redaktörerna, är födda efter 1967; deras kännedom om de båda decennierna baserar sig följaktligen på läsefrukter och hörsägen. Detta behöver inte nödvändigtvis vara en nackdel. Det finns knappast något mera förrädiskt än minnen. Ofta handlar det medvetet eller omedvetet om, för att travestera en välkänd boktitel, att lägga minnet tillrätta. Det är under alla omständigheter en diger volym man får i handen; den omfattar mer än femhundra sidor. Vore väl märkligt om man då inte skulle få sig till livs en hel del som man inte visste om det avlånga landet Sverige anno 1947–1967. De olika bidragen har formen av essäer, allt enligt redaktörernas önskemål. Den akademiska prosan lyser med sin frånvaro, även om några bidrag har en hel del fotnoter. Volymen är tillgänglig och lättläst i ordets bästa bemärkelse.

Redaktörerna väljer att själva hålla en låg profil. Deras förord omfattar blott tre sidor. Detta är å ena sidan sympatiskt. Man gör inget försök att ta över antologin genom ett omfattande inledande bidrag där det eventuellt talas med auktoritativ röst. I stället kan man säga att de bereder plats åt bidragsgivarna (de bidrar även själva med varsin text). Å andra sidan hade de båda orden i huvudtiteln behövt en vidare förklaring. Radikalism och avantgarde är inte några självklara storheter. Är allt som är modernt också radikalt? Utgör modernisterna alltid ett avantgarde? Eller finns det en mainstreammodernism som avantgardet häcklar? Och vad innebär det egentligen att ”radikalism fick ett egenvärde” och att ”avantgardet blev mainstream”? Jag hade gärna sett att redaktörerna inledningsvis hade berört dessa frågor, och då helst på ett problematiserande sätt snarare än att tvärsäkert lägga fast innebörder. Likaså tycker jag att följande formulering hade behövt en något närmare förklaring: ”Tron på de rationella lösningarnas universalism, på oss som postkulturell nation utan egenskaper, bygger i hög grad på denna epok och vår historieskrivning kring den.” (s. 9) Mer av förklaring hade behövts eftersom denna synpunkt ligger till grund för en tes om en svensk särutveckling: ”Den svenska universalismen är unikt svensk.” (Ibid.) Det är för mig oklart i vad mån den föreliggande antologin som helhet kan sägas styrka eller möjligen ifrågasätta denna tankegång.

Bokens bidrag är sorterade under tre rubriklösa delar: I, II och III. Kanske kan man säga att del I handlar om fin- och populärkultur (varvid ordet finkultur

är en neologism från perioden i fråga), medan del III huvudsakligen anlägger samhällsvetenskapliga perspektiv, och del II handlar om lite av varje. Möjligen är redaktörerna inte nöjda med min karakteristik, kanske har jag missförstått saker och ting, med det hade de kunnat förebygga genom att avslöja hur de själva har tänkt.

En ambition med antologin är att spåra långtidseffekter av vad som hände under åren 1947–1967. Förhoppningen är att kunna förmedla ”en övergripande tidsbild såväl som en fördjupad förståelse för den unikt svenska erfarenheten under dessa år och hur den kommit att forma det följande dryga halvsekllet” (s. 9). Flera bidrag kan också sägas förlänga linjerna långt bortom den behandlade tidsperioden. Svante Nordin skildrar Ingemar Hedenius passionerade försvar av sanning, vetenskaplighet och sunt förnuft, och hur i svallvågorna på 1968 detta förvandlades till ett mantra om att sanning i grund och botten handlar om maktförhållanden och att fakta är partiska, för att slutligen hamna i vår egen tid där vetenskapliga rön åter står högt i kurs och anklagelsen om fakta-resistens är en grav och diskvalificerande anklagelse. Bengt G. Nilsson skriver i sin tur om Sveriges förhållande till tredje världen, och om hur den svenska uppfattningen etablerades att befrielseörelser som kallar sig socialistiska eller kommunistiska i princip alltid är värda att stödja. Håkan Lindgren, för att ta ett tredje exempel, skildrar debatten om den så kallade tredje ståndpunkten under femtitalet, som han menar lade grunden för ett typiskt svenskt förhållningssätt, där man utger sig för att vara neutral och inte att ställning, men där man samtidigt i förtäckta ordalag visst tar ställning eller åtminstone inte förhåller sig fullt neutral. I detta fall framställs en viss typ av falskspel med helt eller delvis dolda agendor som ett typiskt svenskt förhållningssätt. Inte särskilt smickrande för ett land med hög svansföring. Slutligen kan nämnas Tobias Hübinette som spårar en rörelse från en trevande ”proto-antirasism” under tidig efterkrigstid till en sedan sextitalet ”alltmer fullfjädrad svensk antirasism av färgblint snitt” (s. 424) som möjligen från början var unik i ett västvärldssammanhang, ja rentav i en global kontext.

Säkerligen fanns det mycket av radikalism och avantgarde under de båda decennierna 1947–1967. Det räcker med att hänvisa till Öjvind Fahlströms ”knådande av språket” eller till den nyskapande tonsättaren Bo Nilsson, som dock ”gömde sig i Malmerberget uppe i Gällivare kommun” (s. 65). Men fanns det inte också mycket av normalisering och disciplinering, av konformism och rädsla för att sticka ut under denna tidsperiod. Allt som tilldrog sig under dessa år var väl ändå inte så spännande och omstörtande? Det räcker med att ta en titt på de båda återgivna skolmatsedlarna från 1956 och 1966 för att kylas ner högst betydligt (s. 229). Världens modernaste land var säkert i framkant på många områden, men det fanns också en högst prosaisk vardag som var varken radikal eller avantgardistisk. Orvar Löfgren skriver till exempel om ”resfeber” och ”semesterliv”. Det är intressant läsning, men vad har det egentligen med

radikalism och avantgarde att göra? Att kalla de första Mallorca-resenärerna för avantgardister är väl ändå att tänja på begreppen. Jag är vidare något osäker på om till exempel Lars Ullerstam, som citeras i Oscar Swartz bidrag, representerar något slags avantgarde när han 1964 talar sig varm för "ambulerande bordeller", med tillägget: "Personalen skulle kallas erotiska samariter och åtnjuta stor aktning" (s. 270).

Året 1968 och vad som följde därpå har onekligen sugit åt sig mycket av intresset, inte minst därför att flera av dem som var med när det begav sig har velat berätta sin och sina generationskamraters historia. *Radikalism och avantgarde* utgör utan tvivel ett försök att rehabilitera de båda föregående decennierna. Till exempel kan Petra Werner i sitt bidrag sägas rehabilitera den tidiga svenska televisionen som hon menar både "tillgängliggjorde ett kulturarv" och fångade upp "nya tankeströmningar" (s. 186). En sådan ambition har inte förlorat något av sitt värde och sin aktualitet. Förbindelsen mellan decennierna 1947–1967 och vad som följde därefter kan också se ut på olika sätt beroende på vad man har i blickpunkten. Birgitta Holm skriver till exempel: "Avantgardismen i litteraturen gick för en stund i vila, men radikalismen levde" (s. 30). I detta fall är det något som kommer till ett temporärt slut 1968. I en liknande riktning går Cilla Robachs konstaterande: "1968-rörelsens krav på politiskt engagemang blev kreativt hämmande för flera konsthantverkare och designer" (s. 208). En annan typ av förbindelse skrivs däremot ut av Kalle Lund: "Jag är beredd att säga att *allt* det som kommer att finnas hos den samhällskritiska sextio- och sjuttioalsteatern kan hittas i *Gula hund*" (s. 165). Syftningen är förstas på Hasseåtages revy från 1964. Man noterar också att marken anno 1967 av allt att döma var betydligt mindre minerad än idag. Så läser man med viss förundran om "hippiekollektivet Vita Huset i Lund" (s. 26). Förhöll det sig möjligen helt enkelt så att huset som man bodde i var vitmålat?

De flesta omfattande antologier tenderar att bli till ett kalejdoskop som i högre eller mindre grad spretar åt olika håll, oavsett vad redaktörerna formulerar inledningsvis. Denna antologi är inget undantag. Man är aldrig riktigt glad efter att ha läst en antologi med många bidrag, men det hindrar inte att man haft en räcka av angenäma stunder. Så vitt jag kan bedöma är det genomgående högst kompetenta personer som levererat bidrag till antologin. Man lär sig också onekligen mycket om vad som tilldrog sig i Sverige under de båda decennierna 1947–1967 (och allra mest om vad som tilldrog sig i den kungliga huvudstaden), och man får även perspektiv på vad som kom efter dem. Ja, kanske var detta verkligen i hög grad en tid då man kunde och vågade tänka fritt, i lika hög grad som man gjorde det under märkesåret 1968. Kanske kan man även säga att vad som sedan skedde under loppet av sjuttioalet innebar att en välkänd devis besannades med en märklig knorr: "tänka fritt är stort men tänka rätt är större". Och att tänka rätt var då liktydigt med att tänka i överensstämmelse med Marx, Lenin, Mao eller någon annan mästartänkare.